

інтернаціоналізмів були переважно класичні мови (латинська і грецька), тепер до них додалася англійська. Як «будівельний» матеріал для інтернаціоналізмів в англійськомовних країнах також часто використовуються класичні терміноелементи, проте їхнє своєрідне звучання за принципами англійської фонології змушує певних користувачів (далеких від мовознавчих студій) вважати такі утворення несхожими на раніше засвоєні.

Слід визнати, що доля лексичних запозичень, їх адаптація до питомих мовних структур стає серйозною проблемою для лексикологів та фахівців з культури рідної мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булаховский Л.А. Введение в языкознание. – К., 1958; 2. Нікітіна Ф.О. Засоби структуризації інтернаціональних терміноелементів в українській науковій термінології // Мовознавство. – 1996. – № 4-5. – С. 47-49; 3. Нікітіна Ф.О. Вплив калькування на слов'янський словотвір та лексику // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – Вип. 10. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – С. 127-130.

Пахолок З.О. (Луцьк, Україна)

Репліки у діалозі як реалізація діалогічного повтору

У статті розглядаються діалогічні репліки як один із видів повтору. Визначається структура і роль повторів у діалозі, описуються їхні функції. Особлива увага приділяється реплікам драматичного твору, оскільки він побудований на діалогічному мовленні.

Ключові слова: репліка, діалог, повтор, мовлення, драматичний твір, текст, рекурентний зв'язок, функція.

В статье рассматриваются диалогические реплики как один из видов повтора. Определяется структура и роль повторов в диалоге, описываются их функции. Особенное внимание уделяется репликам драматического произведения, поскольку оно построено на диалогической речи.

Ключевые слова: реплика, диалог, повтор, речь, драматическое произведение, текст, рекуррентная связь, функция.

The article considers dialogic turns as a type of a repeat. The structure and role of repetitions in the dialogue are determined. Their functions are described. Special attention is given to lines of a dramatic work, as it is based on a dialogical speech.

Key words: conversational turn, dialogue, repeat, speech, dramatic work, text, recurrent connection, function.

Зацікавлення лінгвістів мовленням є цілком природним, оскільки “багатомірність мови подібна до самої людини її творця” [9, 25], а абсолютна більшість мовних змін виникає в усному, спонтанному мовленні, воно є первинним щодо писемного у будь-який лінгвокультурній спільноті. Кожен елемент мовлення – це знак, який своїм корінням сягає далекого минулого, інколи абсолютно незрозумілого сучасному носію мови, але він користується ним у силу традиції.

Сучасне мовознавство спрямоване на усвідомлення функціональної специфіки одиниць, виявлення їхнього місця в дискурсі, у якому враховується вплив на спілкування багатьох позамовних чинників, серед них на перший план висувуються соціальні та антропологічні параметри комунікації.

Повтори пронизують усі яруси і рівні, як усного, спонтанного, так і писемного, підготовленого мовлення. У розмовному мовленні вони можуть вживатися несвідомо, автоматично, як у звертаннях, так і в побудові реплік діалогу та монологічному висловлюванні. У писемному мовленні вживання повторів може бути свідомим, використовуватися адресантом з певною комунікативною метою, наприклад, як передача чужого мовлення або стилізація під народну мову.

Традиція вивчення повторів у мовознавстві має глибоке коріння, серед плідних дослідників варто назвати М.В. Ломоносова, Ф.І. Буслаєва, О.О. Потебню, О.О. Шахматова, В.В. Виноградова, Г.О. Винокура, П.Ф. Фортунатова, Р.О. Якобсона, які підготували ґрунт для своїх послідовників. Не обійшли увагою проблему повторів наші сучасники: Т.В. Матвєєва, С.Г. Николаєв, С.В. Щербаков, І.М. Астафєєва, В.Т. Головкина, О. М. Мороховський та багато інших.

Феномен повторів в лінгвістиці досліджувався у різних аспектах: вивчалися дієслівний повтор у мовленні; мультиплікативні дієслова; види значень повторюваності дії у системі аспектологічних категорій дієслова; синонімічний повтор; стилістична категорія повтору і його роль в організації тексту; лексичний та синтаксичний повтор у фольклорі; спонукальна модальність у повторі; авторська модальність; контактні повтори; повтор як засіб організації речення, діалогу, синтаксичних конструкцій, художнього прозового тексту, поетичного мовлення, текстів-анонсів; структурно-семантичні та функціональні особливості фігур повтору в текстах; місце редуплікації у сучасній англійській, казахській, іспанській, вірменській, французькій мовах; семантична редуплікація; полісиндетон (асиндетичний і полісиндетичний зв'язок); суміжні з повторами явища –

тавтологія, її лексикографічна кодифікація, мімесис як вид повтору; розгляд повтору в цілому тексті; синтаксичні особливості функціонування повтору; співвідношення повтору і зв'язності тощо.

Однак, незважаючи на значну кількість мовознавчих праць, проблему й досі досконало не вивчено і не сформовано, тому що кожен дослідник по-своєму розуміє і називає явище – відповідно до мети та завдань роботи. Відсутність класифікації повторів, аналізу відношень між першим уживанням одиниці та її повторами, причини й умови появи повторів у мовленні, взаємозв'язок повторів одиниць різних мовних рівнів, єдиних концептуальних позицій великого масиву мовних фактів, а також нерозв'язаність ряду практичних і методологічних проблем лінгвістичного аналізу тексту призвело до спаду зацікавлення цією проблемою наприкінці ХХ ст. Поки що не створено теорії повторів – як у спеціальному, так і в загальному мовознавстві. Існуючі тлумачення різних видів повторень сконцентровано в площині суто мовознавчої специфіки, без урахування глибинних зв'язків цього явища з фізичними і психологічними феноменами, що спричиняє штучну обмеженість та збіднює загальнофілософську цінність і конструктивність досліджень.

Ці причини зумовили наше звернення до повторів, під якими ми розуміємо не менше ніж дворазове використання мовної одиниці з певною метою. Відсутність робіт, присвячених ролі діалогічного повтору та умовам його існування спонукало до аналізу цього феномена.

У діалозі повтор виступає як засіб вираження структурно-граматичної обумовленості наступної репліки, яка входить у склад діалогічної єдності, виконуючи при цьому семантичну і архітектонічну функцію. Остання була запропонована Г. О. Винокуром [1, 265–268].

Діалогічний повтор обумовлено синтаксичними умовами його функціонування: по-перше, чергуванням реплік учасників діалогу що викликає необхідність відразу ж реагувати на попереднє висловлювання. Обдумування зведено до мінімуму, формування і мовний вираз думки здійснюється майже одночасно з передачею її співбесіднику. В такій ситуації виразити відношення до попередньої репліки співбесідника легше і простіше за допомогою окремих слів або структурних особливостей репліки співбесідника, оскільки у того, хто реагує на репліку немає необхідності підшукувати слова і форму вираження своїх думок. По-друге, між двома репліками встановлюється семантична і структурно-граматична співвіднесеність.

Під час діалогу відбуваються зміни, викликані ситуацією спілкування, бо помічено, що “коли зустрічаються двоє людей, вони вступають у бесіду

і, отже, у якійсь мірі, мислення кожного з них зазнає змін. У результаті наступних зустрічей мислення зазнає ще більш глибоких змін. Таке явище називається дисемінацією” [12, 74].

Семантичний опис висловлювання в діалозі, який побудовано за схемою питання – відповідь здійснюється через соціальний контекст. Згідно Венді Ленерт, існує чотири класи контекстів зі стандартними комбінаціями: довідкове питання / інформативна відповідь; питання-прохання / відповідь-дія; люб’язне питання / люб’язна відповідь; стратегічне питання / стратегічна відповідь [8, 260–261]. Якщо відбувається перехід від однієї контекстуальної рамки до іншої, то це спричиняє комічний ефект.

Повний повтор у живому діалозі зустрічається доволі рідко і має додаткове акцентне значення. Повтор служить засобом експресивного посилення ствердного або заперечного значення. При цьому повтор може бути експліцитним або імпліцитним (нульовим) [10, 104]. Наприклад, експліцитний повтор: “– А *шаблі* ж у вас гострі? / – *Шаблі*, як *шаблі*” [5, 372].

Розмаїття повторів у діалогічному мовленні можна звести до співвідношення простого і наскрізного повторів, так як загальним для них є те, що вони будуються на відображенні словесних і структурно-граматичних особливостей попередньої репліки [2, 385]:

“А старший син одказав спокійненько на сю вістоньку:

- *Добре*, мамо.

- Як будеш *добре* служити, моя дитино, заслужиш собі ласку, вислужиш заплату, – мати. – Дасть бог милосердний, то потім собі й кожушок справиш.. *Добре*, синочку?

- *Добре*, мамо! – одказав їй знову син.

- Хазяїн твій, здається, чоловік хороший буде, а як що там і випадє тобі у службі... яке там лихо-горе, то ти приймай за добре... Коханий, ти перетерпи... *Добре*, синоньку?

- *Добре*, мамо! – одказав знов син”.

Визнано, що репліка (нім. Replik, Erwiderung, англ. rejoinder, франц. réplique, від лат. replico – ‘повертаю назад, відбиваю’) – особлива мовленнєва одиниця діалога, специфика якої розкривається під час аналізу співвідношення її, з одного боку, зі структурою діалогу і, з іншого, з розвитком діалогу.

У прозовому художньому мовленні репліка надає оповіді динаміки та невимушеності, характерної для спонтанного розмовного мовлення [2, 342]:

“Старший брат усе-таки мовчав і дививсь у землю. А середній брат його поспитав:

- Як се ти до нас прийшов, брате?

- Хазяїн мене прогнав, – одказав старший брат.

Довгенько ніхто нічого не промовляв.

Галя сховала личенько до старшого брата у коліна.

- Він тебе бив, мабуть? – поспитав середній.

- Він мене давно бив, з першого дня, – одказав старший.

- Чому ж ти не втік від його, чому його зараз-таки не кинув, брате? – з опалом та прудко промовив самий менший.

- Було б тобі втекти, – ледве чутно щебетала Галя, не знімаючи головки з братових колін. – Було б тобі до нас зараз прибігти. Любий, любенький, любесечкий братіку!

- Я хотів ще перетерпіти, хотів ще служити, – одказав старший”.

Якщо в прозовому творі діалогічні репліки сприймаються як вставні елементи тексту, то в драматичному творі вони є основним конструктивним елементом, який дозволяє уявити персонажа твору. Висловлювання героїв, їх запитання та ствердні та заперечні відповіді тематично і структурно будують канву твору.

Репліка вносить елемент інтриги, виявляється не лише на лексико-семантичному рівні, а й за допомогою інтонації, ритму, певної мізансцени.. Репліка потребує реакції співрозмовника, часто випереджає, визначає і формулює таку реакцію [11, 315]. Мовець може повторювати в запитальній формі попередню репліку співрозмовника.

У репліках діалогу персонажів лексико-синтаксичні повтори вживаються здебільшого для відтворення уснорозмовного колориту і структури розмовного мовлення [4, 12]. Наприклад, одна із заповідей сучасного мудреця Андрія Ворона [3, 82] звучить так:

«Онук моєї сестри питає мене: “То в чому щастя, діду?” / А сам ти як гадаєш? / В грошах? / Ні. / У владі над іншими? / Ні. / В любові до жінки? / Ні. / В родині? / Ні. / В роботі? / Ні. / У вірі? / Ні. / В добротворенні? / Ні. / В мистецькому занятті? / Ні. / В друзях? / Ні. / В розвагах? / Ні. / То, може, в боротьбі. За свою землю, за свободу, за рідну мову, за віру? / Ні. / То в чому ж, діду? / У всьому, що ти назвав. Але не поокремо».

Репліки розрізняються за своїм призначенням і можуть вказувати на певного адресата, підкреслювати його попередні висловлювання, вказувати на предмет чи тему розмови, примушувати до певної реакції з боку інших персонажів [7, 475–476].

Одним з найхарактерніших прийомів вираження категоричності спонукання є повтор – дублювання спонукання-стимула з метою добитися реалізації дії у спонуканні, повтор спонукальної репліки, розповсюджений у закличках, запрошеннях, проханнях, молитвах

(благаннях), примовляннях, надає ?виражаємому волевиявленню відтінок настійливості, категоричності [6, 5–6].

Наведемо діалог Килини з Мавкою з третьої дії драми-феєрії “Лісова пісня” Лесі Українки [13, 730]:

Килина з відром у руках шпарко пробігає до лісового потока, з гуркотом набирає відром воду і вертається назад уже трохи тихшою ходою. Завважає близько дверей Мавку, що стоїть при стіні знесилена, спустивши сивий серпанок на обличчя.

Килина

(спиняється і становить відро долі)

А се ж яка?.. Гей, слухай, *чи* ти п'яна,

чи, може, змерзла?

(Тормосить Мавку за плече)

Мавка

(насилу, мов борючися з тяжкою зморою)

Сон мене змагає...

Зимовий *сон*...

Килина

(відслоняє їй обличчя і пізнає)

Чого сюди *прийшла*?

Тобі *не заплатили* за роботу?

Мавка

(як і перше)

Мені ніхто *не може заплатити*.

Килина

До кого *ти прийшла*? Його нема.

Я знаю, *ти* до нього! – Признавайся –

він твій *коханок*?

Мавка

(так само)

Колись був *ранок*

ясний, веселий, не той, що тепер...

він уже *вмер*...

Килина

Ти *божевільна*!

Мавка

(так само)

Вільна я, вільна...

Сунеться хмарка по небу *повільна*,

йде *безпричальна, сумна, безпривітна*...

Де ж блискавиця *блакитна*?

Килина

(сіпає її за руку)

Геть! не мороч мене! Чого *стоїш*!

Мавка

(притомніше, відступаючи од дверей)

Стою та дивлюся, які ви щасливі.

Килина

А щоб ти стояла у чуді та в диві!

Мавка зміняється раптом у вербу з сухим та плакучим гіллям.

У цьому діалозі використовуються повні повтори слів у репліках одного персонажа внутрішньофразові (*чи – чи*) і міжфразові (*сон – сон; ти – ти; прийшла – прийшла*), варіативні повтори у репліках двох персонажів (*не заплатили – не заплатити; стоїш – стою – стояла*). Цікавий прийом – повторення частини складного слова, яка має самостійне лексичне значення (*божевільна – вільна – вільна, вільна – повільна*). У репліках персонажів використовується співзвуччя останніх звукосполук у слові (*коханок – ранок*), цей прийом характерно і для міжфразового мовлення персонажа (*тепер – вмер; вільна, вільна, повільна, безпричальна, сумна, безпривітна, блакитна*). Відбувається нанизування. Повторюються не тільки звукосполучення, але й окремі звуки (*безпричальна, безпривітна, блискавиця блакитна*).

Таким чином, повтори у драматичному діалозі виступають засобом рекурентного зв'язку, виконують парадигматичну і синтагматичну функцію. Наділений рисами симетрії та структурної організованості, повтор є провідним конструктивним принципом, одним із засобів насичення тексту ритмічною інтонацією. Велика кількість повторів у драматичному тексті пояснюється тим, що він розрахований на звучання, у якому повторення окремих звуків, елементів слів та слів виконують функцію інструментальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Винокур Г. О.* “Горе от ума” как памятник русской художественной речи / Г. О. Винокур // Избранные работы по русскому языку / Г. О. Винокур. – М., 1959. – С. 257–300;
2. *Вовчок М.* Твори. В 3 т. Т. 2. Повісті ; Оповідання ; Нариси ; Казки / Марко Вовчок ; [прим. О. О. Білявської]. – К. : Дніпро, 1975. – 560 с. : ілюстр.;
3. *Дочинець М. І.* Многії літа. Благії літа : заповіді 104-річного Андрія Ворона – як жити довго в щасті і радості / Мирослав Дочинець. – Мукачево : Карпат. вежа, 2011. – 144 с.;
4. *Дужик Н. С.* Мовна особистість Миколи Хвильового в аспекті стилістики та історії літературної мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Дужик Наталія Степанівна ; Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови. – К., 1996. – 20 с.;
5. *Ільченко О. Є.* Вибрані твори. В 2 т. Т. 1. Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця : укр. химер. роман з нар. уст / Олександр Ільченко. – К. : Дніпро, 1989. – 671 с. : портр.;
6. *Кисловская Е. Н.* Побудительная модальность в структуре повтора (на материале современного английского языка) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Кисловская Евгения Наумовна ; Моск. ордена Ленина и ордена Трудового Крас. Знамени гос. пед. ин-т им. В. И. Ленина. – М., 1975. – 18 с.;
7. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства / Буковин. центр гуманит. дослідж. ; [за ред. А. Волкова (голова) та ін.]. – Чернівці :*

Золоті литаври, 2001. – 636 с.; **8.** Ленерт У. Проблемы вопросно-ответного диалога / У. Ленерт // Новое в зарубежной лингвистике : сб. тр. : пер. с англ. / сост., ред., вступ. ст.: В. В. Петрова и В. И. Герасимова. – М., 1988. – Вып. 23 : Когнитивные аспекты языка. – С. 258–280; **9.** Манакин В.М. Природа языка как основа его тождественности и многообразия (философские заметки лингвиста) / В. Манакин // Collegium. – 1997. – № 1. – С. 24–30; **10.** Поройкова Н.И. Функционирование средств выражения согласия–несогласия в диалоге / Н. И. Поройкова // Функциональный анализ грамматических категорий и единиц / Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена. – Л., 1976. – Вып. 2. – С. 102–115; **11.** Літературознавча енциклопедія. У 2 т. Т. 2. М (Маадай-Кара) – Я (я-форма) / авт.-уклад. Ковалів Ю. І. – К. : Академія, 2007. – 624 с. – (Серія “Енциклопедія ерудита”); **12.** Пригожин И. Конец определенности. Время, хаос и новые законы природы / И. Пригожин. – М. ; Ижевск : НИЦ “Регулярная и хаотическая динамика”, 2001. – 208 с.; **13.** Українка Л. Усі твори в одному томі / Леся Українка ; [передм. М. І. Литвинця]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2008. – 1376 с. – (Поетична полицка “Перуна”).

Переверзєв Д.І. (Київ, Україна)

Дистрибуційні та комбінаторні характеристики функціонування ностратичних коренів у мові Тараса Шевченка

У статті досліджено кореляцію між віком слова та особливостями його функціонування в поезії Т.Г. Шевченка.

Ключові слова: українська мова, ностратична теорія, питома лексика, мова Т.Г. Шевченка, пам'ять слова

В статтє иссследована корреляция между возрастом слова и особенностями его функционирования в поэзии Т.Г. Шевченко.

Ключевые слова: украинский язык, ностратическая теория, исконная лексика, язык Т.Г. Шевченко, память слова

The article explores the correlation between age of a word and peculiarities of its functioning in Taras Shevchenko's poetry.

Key words: the Ukrainian language, Nostratic theory, inherited lexicon, Taras Shevchenko's language, word's memory

Актуальність дослідження можна пояснити потребою вивчати особливості мови Т.Г. Шевченка – яка лягла в основу сучасної літературної норми – у всій повноті культурних та історичних контекстів, які доступні сьгоднішньому мовознавству. Мова, у тому числі ідіолект одного автора, є організованою системою, і одним із аспектів її організації